

10. Професорові, докторові Іванові Огієнкові в тридцять річницю його наукової та громадської праці присвячують товариші й учні : науковий збірник. – Варшава, 1937. – 40 с.
11. Удалов В. Аналіз і синтез: одноступеневий варіант (на матеріалі філософії та літературознавства) / В. Удалов, В. Зубович, Т. Полежаєва // Філологічні студії. Науковий часопис. – Луцьк : ВАД, 2001. – №4. – С. 124-147; Удалов В. Особливості сучасної науки та цілісно-системний підхід і метод / В. Удалов // Філологічні студії : науковий часопис. – 1999. – №4. – С. 37-57; Удалов В. Методологія серед основних складових літературознавства / В.Л. Удалов, В.С. Зубович // Проблеми славистики : наук. часопис. – 2001. – №1. – Луцьк : ВАД, 2001. – С. 37-43.
12. Фролова К. Теория и методика применения эстетических категорий в литературоведческом анализе К.П. Фролова / К. Фролова. – Днепропетровск : ДГУ, 1985. – 229 с.
13. Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі: Спроба поясніцельнай кнігопісі ад канца Х до пачатку ХІХ стогодзя. – Ковно, 1926. – 776 с.

The article analyzes the methodological advice, pedagogical guidance of John King James paleographic seminar students at Warsaw University to describe Cyril old books and research methodology ancient Ukrainian literature. It is proved that in their practical research activities I. Ohienko-scientist resorted to linguistic, historical, paleographic, comparative, analytical, biographical, estopsyholohichnoho, bibliographic research methods works of antiquity. The mentioned methods embodied in his works, which are still relevant, and now they can serve as a model for philological studies.

Key words: methodological system, Cyrillic printed books, text, methods, scientific apparatus, bibliography, ancient Ukrainian literature.

Отримано: 27.12.2016 р.

УДК 373.3.016:81:001(477)(092)

Н. В. Мелекєсцева

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАВЧАННЯ РІДНОМОВНИХ ОBOB'ЯЗКІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті висвітлено основні положення науки про рідномовні обов'язки Івана Огієнка, схарактеризовано його концептуальний статут мовної освіти як елемент рідномовної політики в сучасній школі. Обґрунтовано актуальність навчання рідномовних обов'язків молодших школярів за умов нинішньої мовної ситуації в Україні та необхідність розвитку й постійного самовдосконалення мовної особистості. Проаналізовано змістові лінії програми з української мови для 1-4 класів загальноосвітньої школи з метою виявлення шляхів реалізації національно-мовного виховання учнів у практиці викладання рідної мови. Доведено, що навчання рідномовних обов'язків молодших школярів має вагомe значення для формування наукової концепції сучасної національної освіти в період розбудови української держави та духовного відродження її народу.

Ключові слова: рідномовні обов'язки, рідна мова, мовна освіта, мовна особистість, початкова школа, Іван Огієнко.

В умовах національного відродження України та становлення національної свідомості нашого народу особливої актуальності набуває питання мовної політики, пріоритетом якої є зміцнення статусу та розвиток української мови,

адже мова є основою розвитку держави, стрижнем формування нації, її ідентичності, духовного та культурного зростання.

З огляду на історичні обставини розвитку України, розподіл її території між іншими країнами-загарбниками мовна політика регламентувалася залежно від географії та стратегії правління держави, до складу якої вона входила. Проте підпорядковувалася вона єдиній меті – витіснити українську мову з усіх сфер спілкування, аби знищити українську націю. Результатом цього тривалого процесу стала вкрай складна мовна ситуація в Україні, не зважаючи на те, що наша держава здобула незалежність уже більше, ніж два десятиліття тому.

Найбільше утисків зазнала українська мова з боку Царської Росії, а згодом – Радянського Союзу. Логічним наслідком тривалої русифікації, заборони української мови, асиміляційного процесу перетворення українськомовної спільноти на російськомовну є нинішня двомовність, конфлікт державної мови – української – та російської, яка залишається мовою спілкування більшої частини території України.

Вирішення мовного питання в сучасній Україні передбачає впровадження змін в мовну політику держави. На нашу думку, особливу увагу варто звернути на формування мовної особистості дітей молодшого шкільного віку, адже від них залежить майбутнє нашої держави, збереження української нації та генетично притаманної їй української мови.

Для забезпечення процесу мовного виховання учнів неабияку цінність мають педагогічні ідеї визначного громадського діяча та мовознавця Івана Огієнка, який вперше у світовій практиці дослідив, науково обґрунтував рідномовні обов'язки громадян і започаткував нову науку – науку про рідномовні обов'язки або рідномовну політику. Видану в 1936 році «Науку про рідномовні обов'язки» учений трактує як рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства.

Дослідженню лінгводидактичних ідей Івана Огієнка в контексті мовної освіти початкової школи присвячено праці Л.О. Варзачької, М.С. Вашуленка, П.П. Кононенко, Л.М. Паламар, О.Н. Хорошковської та інших науковців і методистів. Однак, зважаючи на нинішню мовну ситуацію в Україні та потребу зміцнення статусу та престижу української мови шляхом виховання мовної особистості молодшого школяра, досвід навчання рідномовних обов'язків Івана Огієнка вважаємо цінним для практики початкової освіти, що й зумовило актуальність наукової розвідки.

Мета статті – висвітлити концепцію рідномовних обов'язків Огієнка та схарактеризувати особливості її реалізації у програмі з української мови початкової школи.

Науку про рідномовні обов'язки вчений визначає як «збір державних і приватних практик найкращого розвитку рідної й літературної мови, потрібних для скорішого духовного поступу народу та його культури». Іван Огієнко зазначає, що мова – це «найголовніший ґрунт, на якому духовно зростає й цвіте нація» [5, с.35-36].

У «Науці про рідномовні обов'язки» Огієнко охопив усі аспекти державної, сімейної, наукової, шкільної й позашкільної, культурної рідномовної політики та уклав найперші рідномовні обов'язки кожного громадянина. Кожен свідомий громадянин, на думку вченого, повинен дотримуватися десяти мовних заповідей:

1. Мова – то серце народу: гине мова – гине і народ.
2. Хто дурається рідної мови, той у саме серце ранив свій народ.
3. Літературна мова – то головний двигун розвитку духової культури народу, то найміцніша основа її.
4. Уживання в літературі тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.

5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.
6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.
7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
8. Стан літературної мови – то ступінь культурного розвитку народу.
9. Як про духову зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.
10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу [Там само, с.40-41].

Особливу роль у навчанні рідної мови та вихованні національно свідомих громадян відведено рідномовній школі, яку Іван Огієнко розглядає як «найсильніше джерело вивчення й консервації рідної мови». Мовознавець наголошує на забезпеченні процесу навчання рідною літературною мовою та використанні підручників, написаних соборною літературною мовою. Кожен учитель, незалежно від фаху, повинен досконало володіти рідною мовою, вимовою, правописом, знати науку про рідномовні обов'язки й навчати їх своїх учнів. На думку Огієнка, «народ, позбавлений рідних шкіл, позбавляється тим найсильнішого двигуна свого духовного розвитку й засуджується на культурне й національне каліцтво» [5, с.60-61].

Не залишається поза увагою ученого й початкова ланка освіти. Він зазначає, що навчання в початковій школі повинно обов'язково здійснюватися літературною мовою. Головне завдання початкової школи він вбачає у практичному навчанні учнів літературної мови та правопису, прищепленні молодшим школярам почуття єдності народу як основи соборної літературної мови та забезпеченні їх відповідною рідномовною літературою. Необхідно дбати, щоб усі без винятку діти навчалися в початкових рідномовних школах, в іншому випадку народ «призначається на недержавність та на національне й культурне нищення». Якщо немає можливості навчатися в рідномовній школі, початкову рідномовну науку діти повинні отримати поза школою, оскільки «кожна дитина, що закінчила чужу школу, але не вміє читати й писати рідною мовою, втрачена для народу» [Там само, с.66-67].

Важливим, на думку Івана Огієнка, є навчання рідномовних обов'язків у сім'ї. Він радить батькам виховувати своїх дітей тільки рідною мовою, «бо тільки вона принесе їм найбільше духовних цінностей» і стане ґрунтом для виховання сильного характеру. Діти вважатимуть за рідну тільки ту мову, якою розмовляють в родині. Вчений зауважує, що «особа, яка не зросла на рідній мові, загублена для нації, бо ціле життя буде безбаченком, і справи рідної нації будуть їй чужі». Жінку Огієнко вважає більш чуливою до рідної мови, її вплив на мовне виховання сильніший, а «найсвятіший і найперший обов'язок кожної матері – навчати своїх дітей рідної мови й прищепити їм правдиву любов до неї» [Там само, с.62-64].

Шкільне та родинне рідномовне виховання повинно продовжуватися в позашкільній освіті. Засобами виховання рідною мовою Іван Огієнко називає «Гурток плекання рідної мови» та проведення «Свята рідної мови».

Згідно з Огієнковою наукою про рідномовні обов'язки сучасна мовна освіта в початкових класах має забезпечити формування свідомої мовної особистості та сприяти розвитку мислення дітей на основі рідної мови.

У програмі з української мови для 1-4 класів навчання рідномовних обов'язків здійснюється через реалізацію мовної, мовленнєвої та соціокультурної змістових ліній.

Мовна змістова лінія передбачає формування в учнів загального уявлення про мову як засіб спілкування; про існування у світі різних мов; про державну мову та інші мови, які функціонують в Україні [4, с.6]. Завдання вчителя – пояснити роль української мови в житті нашого народу та її значення для становлення й розбудови незалежної України, звернути увагу учнів на багатство та милозвучність нашої мови, захоплювати дітей її красою, прищеплювати любов до рідного слова та розвивати прагнення вивчати українську мову. Реалізація цих завдань здійснюється у процесі роботи над значенням слова, збільшення лексичного запасу учнів, збагачення їхнього мовлення різними граматичними формами, оволодіння ними мовно-виражальними засобами та засвоєння елементарних орфографічних і пунктуаційних норм сучасної української літературної мови.

Мовленнєва змістова лінія забезпечує розвиток усного та писемного мовлення учнів у чотирьох видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні та письмі), їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання та впливу.

Соціокультурна змістова лінія готує дітей до життя в українському соціумі та передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму вияву культури українського народу, як засіб усвідомлення своєї національної приналежності. Вона найбільшою мірою відображає зміст рідномовних обов'язків Івана Огієнка – здійснення мовного розвитку через засвоєння народознавчого матеріалу, відомостей з історії українського народу, його звичаїв і традицій тощо.

На уроках української мови в початкових класах, зокрема під час вивчення правил вживання великої літери у власних назвах, учні повинні засвоїти тематичні групи слів, що називають державу, її столицю, географічні назви, державні символи (серед яких – українська мова як державна мова України), реалії життя народу, відомих діячів минулого та сьогодення. У процесі такої роботи здійснюється реалізація патріотичного виховання молодших школярів, прищеплюється любов до рідної мови, Батьківщини, розвивається відчуття гордості за свою країну й народ.

Для вирішення цього завдання доцільно використовувати навчальні тексти відповідної тематики, краснавчий і лінгвокраснавчий матеріал, який ознайомить учнів з основними історичними подіями України, рідного краю, відомостями з життя відомих земляків, походженням географічних назв, а також сприятиме усвідомленню багатства та неповторності рідної землі.

Особливої уваги вчителя вимагає опрацювання малих і великих форм українського фольклору: уривків із народних казок, дитячих пісень, колоскових, щедрівок, колядок, веснянок, посівалок, загадок, лічилок, мирилок, приказок, прислів'їв, народних прикмет, закличок тощо. Організуючи роботу з фольклорними текстами, варто пояснити учням, що народна творчість відображає мудрість нашого народу, а знання фольклору необхідне для збереження й передачі цього багатства для наступних поколінь.

Важливою складовою навчання рідної мови молодших школярів є формування їхньої культури мовлення та мовленнєвої поведінки. У процесі цієї роботи доцільно збагачувати мовлення дітей найпростішими формулами українського мовленнєвого етикету (вітання, прощання, вибачення, висловлення похвали, поради, співчуття, подяки тощо), розвивати інтерес до етимології цих формул, пояснювати їх зв'язок із національними традиціями та звичаями українців, формувати уявлення про особливості поведінки та застосування усталених форм звертання в українській родині, вживання українських формул мовленнєвого етикету в школі, громадських місцях (у театрі, на екскурсії, виставці, концерті тощо), на природі.

Реалізація рідномовного виховання здійснюється на основі текстоцентричного принципу навчання української мови – використання текстів патріотичного спрямування з метою прищеплення учням любові до української землі, рідної мови, поваги до національних традицій та державної символіки українського народу, почуття гордості за відомих українців, турботливе ставлення до цінностей і надбань нашої країни.

Організацію роботи з такими текстами на уроках української мови в початкових класах доцільно спрямовувати на розвиток комунікативної компетенції молодших школярів – формувати аудіативні вміння та навички, читати, переказувати, аналізувати сюжетні малюнки, складати діалоги, продукувати письмові висловлювання, виконувати завдання творчого характеру.

Позаурочними формами роботи, які сприяють вихованню любові до Батьківщини, української мови є проведення народних і родинних свят, вечорів української пісні, вікторин і конкурсів знавців рідної мови.

Отже, аналіз програми з української мови для учнів початкових класів виявив, що основні змістові лінії сучасної мовної освіти спрямовані на формування мовної особистості молодшого школяра та відображають концептуальні положення лінгводидактики Івана Огієнка. Варто зауважити, що мовно-освітні проблеми України ХХ століття, на яких наголошував учений, зокрема, плекання любові до рідної мови, збереження її соборності, необхідності мовного об'єднання нації, формування національної свідомості учнівської молоді не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Науку про рідномовні обов'язки вважаємо практичною школою національномовного виховання: тільки такий підхід до навчання, яке починається з рідної мови й здійснюється на її матеріалі, допоможе зберегти українську мову та національну ідентичність нашого народу.

Список використаних джерел:

1. Гошовська В.А. Мовна політика в Україні : навч.-метод. матеріали / В.А. Гошовська ; уклад. : А.В. Фоменко, Ю.В. Стрілецька. – К. : НАДУ, 2013. – 36 с.
2. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/patriotichne-vix-metodichni-19-05-2015.pdf>. – Назва з титул. екрана.
3. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К. : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з української мови. 1-4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 71 с.
5. Огієнко Іван (Митрополит Лларіон). Рідна мова / Іван Огієнко (Митрополит Лларіон) ; упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2010. – 436 с.
6. Ярова Л.І. Реалізація соціокультурної змістової лінії на уроках української мови в початковій школі / Л.І. Ярова // Таврійський вісник освіти. – 2013. – №2 (42). – С. 187-192.

The article reveals basic principles of Ivan Ohienko's science about native language duties and characterizes his conceptual regulations of linguistic education as an element of native language policy in modern school. The author substantiates the vitality of teaching native language duties to junior pupils under the conditions of current language situation in Ukraine and the need for language personality's constant development and self-improvement. The content of current curriculum in Ukrainian language for 1-4 grades of secondary school has been analyzed to identify the ways of realization of

pupils' national-linguistic education in the practice of teaching their native language. It has been proved that teaching native language duties to junior pupils is of a great importance while forming the scientific conception of modern national education within the development of Ukraine and the spiritual revival of Ukrainian nation.

Key words: native language duties, native language, linguistic education, language personality, primary school, Ivan Ohienko.

Отримано: 06.03.2017 р.

УДК 37.018.1:001(477)(097)

Т. В. Олинець

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ У СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті висвітлено погляди й ідеї видатного українського освітнього діяча, педагога І. Огієнка щодо ролі та впливу родинного виховання на молодь. Розкривається сутність поняття й визначаються основні виховні завдання, які повинна розв'язувати родинна педагогіка. Обґрунтовано значення родинного виховання для формування особистості дитини та її розвитку. Окреслено мету і зміст концепції родинної педагогіки. Вказано основні причини і наслідки духовних депресій молоді в зв'язку з недостатньою увагою сім'ї та суспільства.

Ключові слова: Іван Огієнко, педагогіка, виховання, особистість, родина, діти, суспільство.

Сім'я завжди була і залишається природним середовищем первинної соціалізації дитини. Надбані в сім'ї навички різноманітної діяльності зберігаються на все життя. Теорія сімейного виховання ґрунтується на особистому прикладі батьків, індивідуальному підході до дитини, на взаємодії батьків і педагогів.

Спроби побудувати сімейну педагогіку як частину соціальної педагогіки робили ще в XVI-XVIII ст. Книжки й оповідання світових класиків Ф. Рабле («Гаргантюа і Пантагрюель», 1585), Ж.-Ж. Руссо («Еміль, або про виховання», 1762), Й.Г.Песталоцці («Лінгард і Гертруда», 1795) містили багато спостережень і порад батькам. За радянських часів відомими творами сімейної педагогіки були «Книга для батьків» А. Макаренка (1937) і «Батьківська педагогіка» В. Сухомлинського (1958). Багато виховних сентенцій висвітлюється в художніх творах О. Гончара, О. Копиленка, М. Стельмаховича. Автори сучасних посібників з педагогіки (І. Зайченко, С. Максимюк, Н. Волкова та ін.) присвячують окремі розділи основам сімейного виховання та зачіпають тему впливу родини на формування особистості.

Метою статті є висвітлити погляди й ідеї видатного українського освітнього діяча, педагога І. Огієнка щодо ролі та впливу родинного виховання на молодь, а також обґрунтувати значення родинного виховання для формування особистості дитини та її розвитку.

Зміст сімейного виховання включає в себе моральне, розумове, трудове, естетичне і фізичне виховання. Особливу увагу слід приділяти вихованню в дитині любові до батьків, рідних, рідної мови, культури свого народу, поваги до людей, піклування про молодших і старших, співчуття і милосердя, шанобливого ставлення до традицій, звичаїв, обрядів, знання свого роду, історії народу.